

7.4.6 Polohové úlohy v prostoru I

Předpoklady: 7405

Pedagogická poznámka: Polohové úlohy jsou sice rozepsány do dvou hodin, ale pokud chcete, aby převážnou část příklady spočítala větší část třídy, budete potřebovat hodiny tři.

Př. 1: Jaká může být v prostoru vzájemná poloha přímky a roviny? Jakým způsobem určíme vzájemnou polohu parametricky zadané přímky a roviny dané obecnou rovnicí? Nakresli diagram, který zachytí postup při určování vzájemné polohy roviny a přímky.

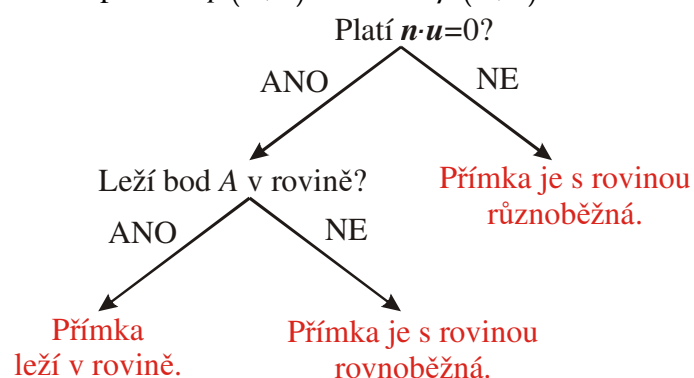
Tři možnosti vzájemné polohy:

- přímka je s rovinou různoběžná (její směrový vektor není kolmý na normálový vektor roviny),
- přímka je s rovinou rovnoběžná (její směrový vektor je kolmý na normálový vektor roviny, ale přímka nemá s rovinou žádný společný bod),
- přímka leží v rovině (její směrový vektor je kolmý na normálový vektor roviny, a všechny body přímky leží v rovině).

Jak postupovat? Dvě možnosti:

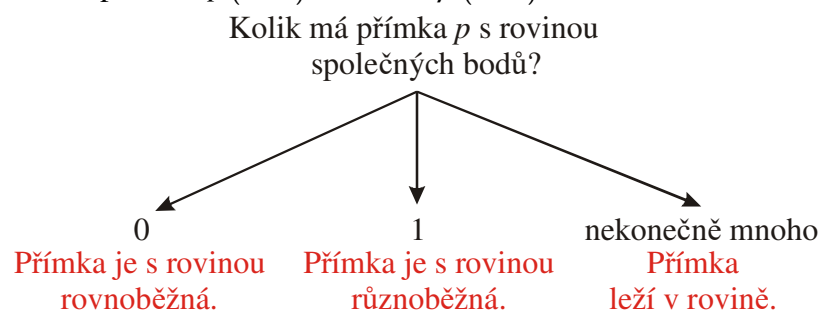
a) podle vektorů

Máme přímku $p(A;u)$ a rovinu $\rho(B;n)$.

b) podle počtu společných bodů

Máme přímku $p(A;u)$ a rovinu $\rho(B;n)$.

Pedagogická poznámka: Stejně jako ve všech podobných příkladech snažte se studenty dotlačit k tomu, aby si situace modelovali pomocí lavice, sešitů a tužek.

Mechanicky uvažující studenti mají tendenci okopírovat postup pro vzájemnou polohu dvou přímek a rozhodovat se podle toho, zda jsou vektory u, n rovnoběžné.

Př. 2: Urči vzájemnou polohu přímky $p = \{[1+t; 2-3t; 2+2t], t \in R\}$ a roviny $\rho: 3x - y - 3z + 2 = 0$. Pokud je přímka s rovinou různoběžná, najdi jejich průsečík.

V případě, že je přímka je s rovinou různoběžná, máme nalézt průsečík $\Rightarrow$ určíme společnou polohu výpočtem společných bodů.

$$x = 1 + t$$

Rovnice přímky: $y = 2 - 3t$, rovnice roviny: $3x - y - 3z + 2 = 0$.

$$z = 2 + 2t, t \in R$$

Dosadíme z rovnice přímky do rovnice roviny: $3 \cdot (1+t) - (2-3t) - 3 \cdot (2+2t) + 2 = 0$

$$3 + 3t - 2 + 3t - 6 - 6t + 2 = 0$$

$-3 = 0 \Rightarrow$ přímka p nemá s rovinou ρ žádný společný bod $\Rightarrow$ přímka p je s rovinou ρ rovnoběžná.

Dodatek: Příklad můžeme řešit i pomocí prvního schématu:

$$u_p = (1; -3; 2) \quad n_\rho = (3; -1; -3)$$

Vypočteme skalární součin:

$$u_p \cdot n_\rho = (1; -3; 2) \cdot (3; -1; -3) = 1 \cdot 3 - 3 \cdot (-1) + 2 \cdot (-3) = 0 \Rightarrow \text{přímka } p \text{ je s rovinou}$$

ρ rovnoběžná nebo v ní leží.

Zjistíme, zda v rovině leží bod $A[1; 2; 2]$ z parametrického vyjádření přímky p :

$$3 \cdot 1 - 2 - 3 \cdot 2 + 2 = 3 \neq 0 \Rightarrow \text{bod } A \text{ v rovině } \rho \text{ neleží} \Rightarrow \text{přímka } p \text{ je s rovinou } \rho$$

rovnoběžná.

Dodatek: O počtu průsečíků přímky roviny rozhoduje při dosazení

$3 \cdot (1+t) - (2-3t) - 3 \cdot (2+2t) + 2 = 0$ počet t , které zůstanou po roznásobení a sečtení levé strany (pokud vyjde na levé straně $0t$ průsečík neexistuje nebo jich je nekonečně mnoho. Tento součet vzniká násobením složek normálového vektoru roviny v obecné rovnici (v našem případě koeficienty 3, -1, -3) se souřadnicemi směrového vektoru přímky (v našem případě koeficienty 1, -3, 2). I v tomto případě tak vlastně počítáme skalární součin vektorů $u_p \cdot n_\rho$.

Př. 3: Najdi rovinu σ , která je rovnoběžná s rovinou $\rho: 2x - y + z + 2 = 0$ a leží v ní jedna z přímek $p = \{[3t; -1-2t; 2-t], t \in R\}$, $q = \{[3-s; 3; 2+2s], s \in R\}$.

Rovina σ je rovnoběžná s rovinou $\rho \Rightarrow$ jako normálové můžeme u obou použít stejné vektory.

Pokud má přímka p nebo q ležet v rovině σ , musí být rovnoběžná s rovinou $\rho \Rightarrow$ zjistíme přes skalární součin.

$$u_p = (3; -2; -1)$$

$$u_q = (-1; 0; 2)$$

$$n_\rho = (2; -1; 1)$$

- $\mathbf{u}_p \cdot \mathbf{n}_\rho = (3; -2; -1) \cdot (2; -1; 1) = 3 \cdot 2 - 2 \cdot (-1) - 1 \cdot 1 = 7 \Rightarrow$ přímka p není rovnoběžná s rovinou ρ .
- $\mathbf{u}_q \cdot \mathbf{n}_\rho = (-1; 0; 2) \cdot (2; -1; 1) = (-1) \cdot 2 + 0 \cdot (-1) + 2 \cdot 1 = 0 \Rightarrow$ přímka q rovnoběžná s rovinou ρ .

$\Rightarrow$ Hledáme rovinu σ rovnoběžnou s rovinou ρ , ve které leží přímka q , $\Rightarrow$ rovina σ musí obsahovat libovolný bod přímky q .

$$\mathbf{n}_\sigma = \mathbf{n}_\rho = (2; -1; 1) \text{ rovnice } 2x - y + z + d = 0$$

Dosadíme bod $B[3; 3; 2]$ z parametrického vyjádření přímky q : $2 \cdot 3 - 3 + 2 + d = 0 \Rightarrow d = -5$.

Rovina σ má obecnou rovnici $2x - y + z - 5 = 0$.

Pedagogická poznámka: Překvapilo mě, že studenti neměli ani tak problém s tím, že musí nejdříve ověřit, zda je některá z přímek rovnoběžná s rovinou ρ , jako s tím, aby pak sestavili danou rovinu. Automaticky se totiž snažili upotřebit směrový vektor přímky q . Měli podvědomý pocit, že když už ji vybrali, měli by z ní zužitkovat více než jen jeden bod.

Př. 4: Urči vzájemnou polohu přímky AB , $A[0; 0; 4]$, $B[-2; 2; 0]$ a roviny $\rho: x + 2y - z + 1 = 0$. Pokud je přímka s rovinou různoběžná, najdi jejich průsečík.

Nejdříve najdeme parametrické vyjádření přímky AB :

$$B - A = (-2; 2; -4) \Rightarrow \mathbf{u}_{AB} = (1; -1; 2) \Rightarrow AB: \{[t; -t; 4 + 2t], t \in \mathbb{R}\}.$$

Zjišťujeme rovnoběžnost přímky AB a roviny ρ :

$$\mathbf{u}_{AB} = (1; -1; 2) \quad \mathbf{n}_\rho = (1; 2; -1)$$

$$\mathbf{u}_{AB} \cdot \mathbf{n}_\rho = (1; -1; 2) \cdot (1; 2; -1) = 1 \cdot 1 - 1 \cdot 2 + 2 \cdot (-1) = -3 \Rightarrow \text{přímka } AB \text{ je s rovinou } \rho \text{ různoběžná.}$$

Hledáme průsečík, vyhovuje rovnicím přímky i roviny $\Rightarrow$ soustava čtyř rovnic o čtyřech

$$x + 2y - z + 1 = 0$$

$$\begin{aligned} \text{neznámých:} \quad & x = t \\ & y = -t \\ & z = 4 + 2t \end{aligned}$$

Dosadíme z druhé, třetí a čtvrté rovnice do první: $x + 2y - z + 1 = t + 2(-t) - (4 + 2t) + 1 = 0$.

$$-3t - 3 = 0$$

$$t = -1$$

$$x = t = -1$$

Vypočteme souřadnice průsečíku: $y = -t = -(-1) = 1$

$$z = 4 + 2t = 4 + 2(-1) = 2$$

Přímka AB se protne s rovinou ρ v bodě $P[-1; 1; 2]$.

Př. 5: Najdi kolmý průmět přímky AB z předchozího příkladu do roviny ρ z předchozího příkladu.

Kolmý průmět přímky AB do roviny $\rho =$ přímka, která leží v rovině $\rho \Rightarrow$ potřebujeme dva body:

- 1. bod - průsečík přímky AB s rovinou ρ (bod $P[-1;1;2]$)
- 2. bod - průsečík roviny ρ s přímkou, která je k ní kolmá a vede z libovolného bodu přímky AB .

$\Rightarrow$ Zvolíme libovolný bod přímky AB , nejjednodušší $A[0;0;4]$.

Přímka kolmá k rovině ρ procházející bodem $A[0;0;4]$, $s_k = \mathbf{n}_\rho = (1;2;-1)$: $y = 2t$.
 $z = 4 - t$

Průsečík kolmice s rovinou: $x + 2y - z + 1 = t + 2(2t) - (4 - t) + 1 = 0$.

$$6t = 3 \Rightarrow t = \frac{1}{2}$$

$$x = t = \frac{1}{2}$$

Dopočítáme druhý průsečík Q : $y = 2t = 1 \Rightarrow Q\left[\frac{1}{2}; 1; \frac{7}{2}\right]$.

$$z = 4 - t = \frac{7}{2}$$

Rovnice přímky PQ : $Q - P = \left(\frac{3}{2}; 0; \frac{3}{2}\right) \Rightarrow \mathbf{u}_{PQ} = (1; 0; 1)$, $P[-1; 1; 2]$.

$$x = -1 + t$$

Rovnice kolmého průměru přímky AB do roviny $\rho =$ přímky PQ : $y = 1$.

$$z = 2 + t, t \in R$$

Př. 6: Urči vzájemnou polohu přímky $p = \{[1+t; 2-2t; 3+3t], t \in R\}$ a roviny $\rho = \{[1-s+2r; 2+2s; 3-r], s, r \in R\}$.

Rovina je dána parametricky $\Rightarrow$ nemáme normálový vektor. Bez něj by bylo rozhodování komplikované $\Rightarrow$ spočítáme si ho vektorovým součinem.

$$\mathbf{u}_\rho = (-1; 2; 0) - 1; 2 \Rightarrow \mathbf{u}_\rho \times \mathbf{v}_\rho = (-2 - 0; 0 - 1; 0 - 4) = (-2; -1; -4) \Rightarrow \mathbf{n}_\rho = (2; 1; 4)$$

$$\mathbf{v}_\rho = (2; 0; -1) 2; 0$$

Skalární součin $\mathbf{n}_\rho = (2; 1; 4)$ a $\mathbf{u}_p = (1; -2; 3)$:

$$\mathbf{n}_\rho \cdot \mathbf{u}_p = (2; 1; 4) \cdot (1; -2; 3) = 2 \cdot 1 + 1 \cdot (-2) + 4 \cdot 3 = 12$$

$\Rightarrow$ přímka p je s rovinou ρ různoběžná.

Pedagogická poznámka: Hodně studentů počítá ještě i průsečík. Připomínám jim, že se zbytečně zdržují, protože v zadání takový požadavek není a pro určení vzájemné polohy průsečík nepotřebujeme.

Př. 7: Urči hodnoty parametrů a, b tak, aby přímka $p = \{[1-t; a-2t; 2+2t], t \in R\}$ ležela v rovině $\rho: 2x + by - z + 4 = 0$.

Přímka p leží v rovině ρ :

- přímka p je s rovinou ρ rovnoběžná $\Rightarrow$ směrový vektor přímky $\mathbf{u} = (-1; -2; 2)$ je kolmý na normálový vektor roviny $\mathbf{n} = (2; b; -1)$:
 $\mathbf{u} \cdot \mathbf{n} = (-1; -2; 2)(2; b; -1) = -2 - 2b - 2 = 0 \Rightarrow b = -2$
- libovolný bod přímky p leží v rovině $\rho \Rightarrow$ dosadíme bod $A[1; a; 2]$ do rovnice roviny $\rho: 2 \cdot 1 - 2 \cdot a - 2 + 4 = 0 \Rightarrow a = 2$.

Zadání úlohy splňuje přímka $p = \{[1-t; 2-2t; 2+2t], t \in R\}$ a rovina $\rho: 2x - 2y - z + 4 = 0$.

Př. 8: Urči společné body roviny $\rho: 2x - y + z + 1 = 0$ a přímky $p = \{[1+t; 1+4t; -2+2t], t \in R\}$. Z počtu nalezených bodů urči vzájemnou polohu.

$$2x - y + z + 1 = 0$$

Hledáme společné body $\Rightarrow$ řešíme soustavu rovnic:

$$\begin{cases} x = 1+t \\ y = 1+4t \\ z = -2+2t \end{cases}$$

Dosadíme do první rovnice: $2(1+t) - (1+4t) + (-2+2t) + 1 = 0$

$$2 + 2t - 1 - 4t - 2 + 2t + 1 = 0$$

$0 = 0 \Rightarrow$ Rovina ρ má s přímkou p nekonečně mnoho společných bodů $\Rightarrow$ přímka p leží v rovině ρ .

Př. 9: Petáková:
strana 117/cvičení 33
strana 117/cvičení 35
strana 117/cvičení 36 a) c)

Shrnutí: Vzájemnou polohu přímky a roviny určíme pomocí směrového vektoru přímky a normálového vektoru roviny (skalárním součinem).